

Gabi Gleichmann:

Udødelighetens elixir, 2012, I *Lillehammer By-avis*, 27.09- 2012.

Aschehoug 2012

Omtale: Harald Nilsen, litteraturviter

Dristig og vittig fra Gleichmann

Det er en viss likhet mellom romanen *Udødelighetens elixir* og boka *I begynnelsen, skapelsesmyter fra hele verden*. Likheten ligger mest i fortellemåten, men også noe i innholdet. Om den 650 sider store romanen står det at den formidler anekdoter, legender, profetier og urgammel visdom om slekten Spinoza fra 1100 tallet og til i dag. Det legendariske stoffet er en slekts-krønike – en redegjørelse – om den mystiske og fantastiske Spinoza-slekten i 36 ledd fra stamfar Baruch 900 år tilbake og til den siste på treet, Ari, som også er fortelleren av krøniken. Dette mytiske og eventyrlige – eventyr for voksne – inngår på en fascinerende måte symbiose med kjente, historiske personer og hendinger. De historiske hendingene favner vidt fra middelalder og opplysningstiden og den franske revolusjonen til verdenskrigene, katolisisme og jødedom og fortellingen vever også inn nazisme og kommunisme.

-Å sammenstille det mytiske og eventyrlige med faktiske, historiske navn og hendinger er et dristig og ambisiøst kompositorisk grep, og det utfordrer måten boka skal leses og forstås på. For å si det slik: det kan koste litt å navigere i det litterære landskapet, men det er bryet verdt. For selve det kompositoriske grepet integrerer to plan, et estetisk og et erkjennende, kall det gjerne eksistensielt. Ja, en kan også legge til en humoristisk dimensjon, kraftfull og litt burlesk. Personlig hadde jeg nytte og glede av å lese først det siste kapittelet «Storrøykeren», for deretter å gå til første kapittel, «Kildene», og derfra gå til hendingene som ikke alltid fortelles rent kronologisk. Egentlig kan leserne gå inn i hendingene hvor en vil og være sikret stor leseopplevelse. Mine favorittkapitler er «Den revolusjonære» (7) med storløgneren Avraham og «Filosofen» (6) der vi møter Bento med sitt kall, sine dristige tanker og halsbrekkende resonnement og Salmon «den vandrende jøde».

-Om fortellingens komposisjon beklager fortelleren selv at han ikke holder stram kronologi i historiene om slekten Spinoza. At slekts-krøniken og historiske hendinger ikke presenteres kronologisk bekrefter det dristige grepet fortelleren har tatt – og lykkes med. For det er nå en gang slik – som strukturen i denne romanen viser – at våre minner dukker ikke opp som kronologiske brokker. For det meste av stoffet er minner som er muntlig tradert, og med

fortelleren Ari sin grandonkel Fernando som tradent. Ikke en hvilken som helst, men en kraftfull, humoristisk, fantasifull og sjarmerende løgnaktig. Fra denne overtar Ari hendingene om Spinoza-slekten og skriver den ned. Fortelleren sier selv at «å kle noe i ord er å gi det liv». Og romanen innfrir nettopp det å gi liv, for den er både lydlig og enda mer visuell og ber om å bli forstått som et stykke liv. Underholdning og visdom, vidd og humor i ett.

- På overflaten er *Udødelighetens elixir* underholdende lesning, interessant og også lærerik, vittig skrevet, noen ganger – særlig i de erotiske scenene – er språket frodig og sjarmerende vulgært. Noen ganger presenteres både medlemmer av Spinoza-slekten hyperbolsk narraktige, det fantastiske lever godt sammen med det alvorlige og realistisk-lignende. Språket er konkret, handlingsrettet og visuelt. Kraften, humoren, overdrivelsene, men også de mange dype refleksjonene er det – som allerede nevnt – den kunnskapsrike og fortelleglade grandonkelen som står bak. Og i Spinoza-slekten er nok av hendinger å ta av, men det fortelles bare om det som er verdt å fortelle. Enten det er Salmom eller Bento, Avraham eller Shoshana, Bernhard eller Nathan, de er helteaktige, kraftfulle, løgnaktige, oppfinnsomme, de er sårbare, de feiler og noen lider, men – de gråter ikke, klager ikke og faller sjelden. Fortelleren sier at han ble «grepet av en sterk lyst til å fortelle historier om livets ubarmhjertige framferd mot sin slekt». I dette ligger mye forklaring på fortellingens komposisjon. En historie som spenner over mer enn 800 år er komprimert til 650 sider, med andre ord fortalt med streng, streng regi. Den regien har gitt både spenning og underholdning, men verken spenningen eller underholdningen er billig.

-Romanens dypere lag ligger i noen personlige erkjennelser fortelleren kommer med i bokas siste kapittel og som også er sluttkapitlet i fortellerens liv. Han erkjenner at han har kastet bort livet sitt, men har også grepet sin siste mulighet til å rette opp noe av det tapte, og han formidler sine tanker slik: «Jeg er født i en verden hvor fortiden betydde mer enn fremtiden.» Det er det ene. Det andre er dette: Ari forteller om en drøm han har hatt der en stemme snakker om det meningsløse livet. Botemiddelet mot det meningsløse, sier stemmen, ligger i ordene og i minnene, i bevisstheten. I dette ligger evnen til å skape mening i livet, det er menneskets største gave. Altså fortiden og minnene, disse to er romanens omdreiningspunkt som også sementerer romanens eksistensielle plan. Fortelleren slutter slik: *Min oppgave på jorden er fullbyrdet. Jeg har erstattet min forfader Baruchs elixir med det eneste som formår å gi menneskene udødelighet på jorden; vår evne til å minnes.*

-Forfatteren sin fortjeneste er ikke bare å leselig-gjøre, men også levendegjøre – gjenskape – grandonkelen Fernandos og fortelleren Aris minner og stemmer. I det bildet har forfatteren

skapt en tenkingens, minnenes, kreativitetens og – *kunstens* historie, en odysseé – en lesningens eliksir, så ambisiøs er det lov å være.

Gabi Gleichmann:

Udødelighetens elixir (Eliksir nieśmiertelności), W: Lillehammer BY-avis, 27.09 - 2012.

Aschehoug

Recenzja: Harald Nilsen, literaturoznawca.

Śmiały i błyskotliwy popis Gleichmanna

Istnieje pewne podobieństwo między powieścią *Udødelighetens elixir* a książką *I begynnelsen, skapelsesmyter fra hele verden (Na początku, mity o stworzeniu z całego świata)*. Tkwi ono przede wszystkim w stylu narracji, ale także pod pewnymi względami w treści. O tej liczącej 650 stron powieści przeczytać można, że zawiera anegdoty, legendy, proroctwa i pradawne mądrości o rodzie Spinozów od XII wieku do czasów współczesnych. Ów stylizowany na historyczny materiał stanowi rodzaj kronikę – opowieść – o tajemniczej, fantastycznej rodzinie Spinozów w jej 36 pokoleniach, od żyjącego przed 900 laty protoplasty Barucha aż do ostatniej gałązki genealogicznego drzewa, Ariego, który jest jednocześnie narratorem całej kroniki. Ta tajemnicza, bajkowa – przy czym mówimy o bajce dla dorosłych – opowieść, w fascynujący sposób wchodzi w symbiozę ze znanymi, historycznymi postaciami i wydarzeniami. Historyczne tło jest szerokie, zawiera się w nim średniowiecze, oświecenie, rewolucja francuska i obie wojny światowe, katolicyzm i judaizm, a także dwie decydujące dla XX wieku ideologie: nazizm i komunizm.

Zestawienie tego, co mityczne i bajkowe z faktycznymi, historycznymi nazwiskami i wydarzeniami to śmiały i ambitny zabieg kompozycyjny stanowiący wyzwanie dla tradycyjnego sposobu czytania i rozumienia książki. Mówiąc wprost: nawigowanie po tej literackiej przestrzeni jest wymagające, ale warte wysiłku. Bo sam ten kompozycyjny zabieg służy w rzeczywistości integracji dwóch płaszczyzn, estetycznej i poznawczej, czy też – może lepiej nazwać ją w ten sposób – egzystencjalnej. Mogę przy okazji dodać do tego jeszcze wymiar humorystyczny, wyraźnie zarysowany, mający w sobie coś z burleski. Osobiście najwięcej korzyści i radości przyniosło mi przeczytanie w pierwszej kolejności rozdziału ostatniego („Palacz”), później przejście do sekwencji pierwszej, „Źródła” a od niej do wydarzeń, nie zawsze opisanych w kolejności ściśle chronologicznej. Czytelnik może właściwie wkroczyć w opowieść w dowolnym momencie mając pewność, że czeka go wielkie literackie przeżycie. Moimi ulubionymi rozdziałami jest „Rewolucjonista” (7) opisujący losy mistrza łgarstwa Avrahama i „Filozof” (6), w którym poznajemy Bento z jego powołaniem, śmiałymi przemyśleniami i karkołomną logiką, a także Salmona, „Żyda-wiecznego tułacza”.

Jeśli chodzi o kompozycję narracji, autor sam przeprasza, że w historiach o rodzie Spinoza nie została zachowana ścisła chronologia. Fakt, że rodzinna kronika i wydarzenia historyczne nie są prezentowane w porządku czasowym stanowi tylko potwierdzenie śmiałości przedsięwzięcia, na które porwał się narrator – i które zakończyło się sukcesem. Bo jest przecież tak – jak ukazuje struktura tej powieści – że nasze wspomnienia nie pojawiają się jedno po drugim, niczym posegregowane chronologicznie obrazy. Większość przedstawianego materiału to zapis przekazu ustnego, którego źródłem jest Fernando, stryjeczny dziadek narratora Ariego. Źródłem nie byle zresztą jakim, bo robiącym wrażenie, pełnym humoru, fantazji i beczelnie, acz czarująco kłamliwym. To od niego właśnie Ari czerpie wiedzę o historii rodu Spinozów, którą następnie zapisuje. Narrator sam mówi, że „ubrać coś w słowa to tak, jakby dać temu życie”. Powieść spełnia tę właśnie funkcję, jest przyjemna do ucha, a jednocześnie maluje przed oczami czytelnika bardzo plastyczny obraz prosząc, by czytać ją jak kawałek życia. By znaleźć w niej jednocześnie życiową mądrość i błyskotliwy humor.

Udødelighetens elixir to na pierwszy rzut oka lektura rozrywkowa, trzymająca w napięciu, ale i pouczająca, błyskotliwie napisana, czasami – zwłaszcza w przypadku scen erotycznych – soczystym, urzekająco wulgarnym językiem. Opisy poszczególnych członków rodu Spinozów są czasami przerysowane i karykaturalne, to, co fantastyczne współżyje w harmonii z tym, co poważne i realistycznie przedstawione. Język jest konkretny, dynamiczny i plastyczny. Za siłę, humor, przesadę języka powieści, ale także liczne głębokie refleksje odpowiedzialny jest – co już wspomniano – pełen mądrości życiowej stryjeczny dziadek: bajarz i erudyta. W historii rodu Spinozów wiele było wydarzeń, ale opowiadane są tylko te opowiedzenia godne. Salmom, Bento, Avraham czy Shoshana, Bernhard czy Nathan – to postaci o rysie bohaterskim, silne, ale i zakłamate, kreatywne, ale i kruche. Odnoszą porażki, niektórzy z nich cierpią, ale – nie płaczą, nie skarżą się i rzadko upadają. Narrator mówi, że „chwyciła go nagle silna potrzeba by opowiadać historie o tym, jak życie niemiłosiernie obeszło się z jego rodem”. W tym jednym zdaniu leży duża część uzasadnienia kompozycji narracji. Historia rozgrywająca się na przestrzeni więcej niż 800 lat została zamknięta w 650 stronach, innymi słowy – opowiedziana została w sposób silnie, surowo wyreżyserowany. Dzięki tej reżyserii mamy do czynienia z trzymającą w napięciu, dostarczającą rozrywki lekturą, ale ani to napięcie, ani ta rozrywka nie są tanimi efektami.

Głębsza warstwa powieści zawiera się głównie w garści osobistych przemyśleń, serwowanych nam przez narratora w ostatnim rozdziale książki, stanowiącym równocześnie ostatni rozdział jego życia. Narrator uświadamia sobie, że zmarnował swoje życie, ale wykorzystał równocześnie ostatnią możliwość, by odzyskać coś z tego, co stracone. Formuluje

swoje przemyślenia następująco: „Przyszedłem na świat, w którym przeszłość znaczyła więcej od przyszłości”. To jedna z ważniejszych kwestii. Kolejna jest taka: Ari zwierza się ze snu, w którym słyszał głos opowiadający o bezsensie życia. Odkupienie tego bezsensu, twierdził ów głos, leży w słowach i wspomnieniach, w świadomości. Tu właśnie ukryta jest umiejętność nadawania sensu swojemu życiu, będąca największym danym człowiekowi darem. Zatem przeszłość i wspomnienia, wokół nich krąży cała idea powieści, one także stanowią fundament jej warstwy egzystencjalnej. Narrator kończy swą opowieść słowami: *Moje zadanie na tym świecie zostało wypełnione. Zastąpiłem eliksir mojego przodka Barucha jedynym, co może na tej ziemi przynieść nieśmiertelność; zdolnością pamiętania.*

Osiągnięciem autora jest nie tylko to, że zapisuje, ale też ożywia i odtwarza wspomnienia i głosy stryjecznego dziadka Fernando i narratora Ariego. Malując ten obraz, stworzył historię myśli, wspomnień, twórczości i *sztuki*, odyseję – literacki eliksir, tak ambitny, jak to tylko możliwe.